

ANDRZEJ KAIM SAC

Lublin

PRAWOSŁAWNE ŚWIADECTWO OTWARTEJ TOŻSAMOŚCI

Prawosławie. Światło wiary i źródło doświadczenia. Red. Krzysztof Leśniewski, Jadwiga Leśniewska. Lublin: Prawosławna Diecezja Lubelsko-Chełmska 1999 ss. 619.

Jeśli rzeczywiście uważamy rozdział Kościołów za nieszczęście, moim zdaniem nieuniknione, to ich wzajemną nieznajomość należy uznać za jeszcze większe nieszczęście. Nieznajomość ta bowiem utrudnia obustronne zrozumienie i współpracę, co więcej, czyni ją niemożliwą. A właśnie ta współpraca jest najważniejszym czynnikiem wyzwolenia ludzkości z wielkiego kryzysu moralnego, na który cierpi. Poznajmy się lepiej, by się lepiej zrozumieć i szanować, i tak czuć się między sobą, iż mimo różnic poglądów jesteśmy chrześcijanami o wspólnych celach i wspólnych ideałach (Balanos – prof. historii Kościoła, Ateny).

(Wstęp do polskiej edycji *Prawosławia* Paula Evdokimowa)

Miniony 1999 rok upłynął w atmosferze wigilijnych przygotowań do celebracji Wielkiego Jubileuszu Wcielenia Boga-Słowa. Jednym z aspektów najgłębszych treści teologicznych milenijnych obchodów jest przeświadczenie o epifanijnym i egzystencjalnym trwaniu Chrystusa w świecie ludzi. Stąd nasze odniesienie do przeszłości, nasza milenijna retrospekcja sięga samego misterium „pełni czasu” w którym zajaśniał światu Chrystus: światło wiary i źródło doświadczenia. Owa „pełnia” wyznacza też początek i kierunki rozwoju cywilizacji chrześcijańskiej aż do ostatecznego jej spełnienia. Istotną rolę w uchrystusowaniu ludzkości i przygotowaniu świata na Paruzję ma społeczność świętych Kościołów Bożych. Dlatego też bardzo cenne i godne największej uwagi są te inicjatywy i idee, które dążą do budowania cywilizacji chrześcijańskiej poprzez wskazywanie wspólnych celów, ideałów i powołania Kościołów wobec świata. Budowanie ogólnochrześcijańskiej jedności w imię solidarności z pogrążoną w głębokim kryzysie moralnym ludzkością, mimo różnic doktrynalnych, zasługuje na szczególne uznanie choćby z tego względu, iż sięga do najgłębszych idei humanizmu Boga, który Syna Swego nie oszczędził, ale wydał dla ocalenia świata. Jednym z przejawów uczestniczenia w filantropii Boga są coraz śmielsze inicjatywy zmierzające do dzielenia się z innymi chrześcijanami własnym doświadczeniem wiary. Dotyczy to w szczególności tych teologów, którzy z postawą otwar-

tości na współczesne zagadnienia, często wynikające z ogólnoludzkich i cywilizacyjnych przemian w świecie, w niczym nie naruszając kościelnego dogmatu, starają się go jak najbardziej przybliżyć rozumieniu współczesnego człowieka. Można tu mówić o ekumenicznym modernizmie w prezentowaniu własnej wyznaniowej ortodoksji, humanistycznym nachyleniu tak, by wszystkie Kościoły i każdy z nich objawiał Chrystusa jako światło wiary i źródło doświadczenia, a przez swe nauczanie pociągał świat do przemiany. W tej ekumenicznej i cywilizacyjno-humanistycznej perspektywie należy odczytać monografię *Prawosławie. Światło wiary i źródło doświadczenia* pod red. Krzysztofa Leśniewskiego i Jadwigi Leśniewskiej jako cenną publikację dla uczczenia Jubileuszu Dwutysiąclecia Chrześcijaństwa i jako ekumeniczne wydarzenie przełomu tysiącleci na gruncie chrześcijaństwa polskiego.

Aby jednak dokonać właściwej prezentacji dzieła, trzeba zwrócić uwagę na wymowę minionego roku. W 1999 r. minęła 35 rocznica polskiej edycji *Prawosławia* Paula Evdokimova (1964), znakomitego teologa, ekumenisty i przedstawiciela prawosławnego modernizmu. Dzięki osobistym zabiegom nad przekładem i edycją ks. Jerzego Klingera *Prawosławie* Evdokimova było swoistym „elementarzem” książką pierwszego kontaktu z dziedzictwem prawosławnej teologii. Równocześnie zachwycało otwartością na współczesne zagadnienia, umiejętnością przybliżenia prawd wiary prawosławnej ludziom o mentalności zachodniej. Sam Evdokimov był zwolennikiem popularyzacji i dzielenia się doświadczeniem wiary z chrześcijaństwem innych tradycji i ludźmi poszukującymi sensu życia z wiary. Stąd wypływa jego otwartość na człowieka, utrwalona w syntezie antropologii teologicznej, wzbogaconej odniesieniami do problemów współczesnych oraz niezliczonymi powiązaniem z problematyką europejską i ogólnocywilizacyjną. Również specyficzna prawosławna postawa wielkiego teologa i humanisty, przywiązanie do wschodniej tradycji, wyczuwalna jest w każdym zdaniu jego publikacji i jest doskonałą inicjacją polskiego czytelnika w bogaty świat religijnej wrażliwości ludzi prawosławnego Wschodu. Dzięki publikacjom wybitnego teologa i jego uczniów dokonał się proces zadomowienia wschodniej ortodoksji w środowiskach zachodnich, i to z takim skutkiem, iż zarówno prawosławni, jak i inni mogą czuć się między sobą, mimo różnic doktrynalnych, wyznawcami Chrystusa o wspólnych celach i wspólnych ideałach. Nieocenione zasługi na tym polu ma ks. Jerzy Klinger, gorliwy apostoł otwartej tożsamości.

W tym roku, staraniem Prawosławnej Diecezji Lubelsko-Chełmskiej, został sfinalizowany trud redakcyjnych zabiegów Jadwigi i Krzysztofa Leśniewskich i do rąk czytelników trafił 619-stronicowy „elementarz”, wprowadzający w rzeczywistość prawosławia, ułatwiający zapoznanie ze skarbcem myśli i uczuć chrześcijańskiego Wschodu. *Prawosławie. Światło wiary i źródło doświadczenia* jest przede wszystkim dziełem o charakterze monograficznym, ukazującym prawosławie w sposób integralny, syntetyczny; w swej autoprezentacji prawosławni teologowie mówią w nim o własnej ortodoksji i osobistym przeżywaniu wiary w sposób jasny i zrozumiały. Poczucie solidarności i braterstwa z chrześcijańskim światem sprawia, iż świadectwo

prawosławnych teologów jest przyczynkiem do ogólnochrześcijańskich poszukiwań płaszczyzn współpracy i jedności zgodnej z boską ekonomią wobec świata i wolą Chrystusa. Wszechobecny duch prawosławnego modernizmu, przenikający prezentowane treści, jak i widoczny w zabiegach Redaktorów książki, nie pozwala dalej ukrywać tych pierwszych intuicji i skojarzeń, które zrodziły się w czasie kontaktu z omawianą publikacją. Ta cecha budzi wielką radość i szacunek dla ekumenicznej inicjatywy. W tej perspektywie ekumenicznej i humanistycznej reintegracji o wybitnie kulturowym i cywilizacyjnym aspekcie należy odczytać walory omawianej publikacji. Zakwalifikowanie jej do gatunku teologii prawosławnego modernizmu jest o tyle uzasadnione, że zarówno autorzy opracowań, jak i redaktorzy książki są, choć w różnej mierze, uczniami wielkiego teologa i humanisty. Można więc mówić o duchowym pokrewieństwie i kontynuacji idei objawiania światu chrześcijańskiemu prawosławnego sposobu przeżywania wiary w Chrystusa: jako światła dla ożywienia wiary i źródła doświadczenia w pokonywaniu tych samych problemów, które niesie z sobą współczesny świat. Dlatego obok zagadnień ściśle doktrynalnych znalazły się opracowania o charakterze pastoralnym, moralnym, z dziedziny sztuki i historii. Świadomość więzi Redaktorów z wydawcą zaowocowała w idei, by obok problematyki ogólnoprawosławnej znalazły się elementy podkreślające dziedzictwo prawosławia Rzeczypospolitej. Wszak to również upamiętnienie 10 rocznicy wznowienia prawosławnej Diecezji Lubelsko-Chełmskiej. Warto podkreślić, że omawiana publikacja ukazuje prawosławie w wielu perspektywach, co przez odpowiedni dobór autorów potęguje bogactwo i różnorodność ujęć problemu. W procesie redakcyjnym dokonano wyboru 26 opracowań wybitnych znawców zarówno tłumaczonych z języka angielskiego i rosyjskiego, jak też napisanych na zamówienie Redakcji przez autorytety ze środowiska prawosławia polskiego.

Należą się wyrazy podziwu dla pomysłodawców i redaktorów za ekumeniczną i teologiczną odwagę. Stworzenie monograficznej całości z autonomicznych opracowań jest zadaniem trudnym i ryzykownym. Zdajemy sobie sprawę, że zamknięcie w jednym tomie choćby wielkiej liczby opracowań nie ogarnia w pełni rzeczywistości prawosławia. Istnieje duże ryzyko powtórzeń i konieczność żmudnych prac redakcyjno-kosmetycznych, zwłaszcza przy ujednoczeniu terminów teologicznych, liturgicznych i korektach językowych. Godnym uwagi jest jednak sam efekt podjętych decyzji i trudu.

Całość autoprezentacji prawosławia tworzy osiem części, rozdziałów, będących tematycznym ciągiem zagadnień kształtujących wizję bosko-ludzkiej ekonomii życia Kościoła. Z tej bogatej syntezy zostały wyakcentowane te elementy, które mają charakter uniwersalny (Chrystus-światło wiary), i te, które wydają się najbardziej bliskie współczesnemu przeżywaniu życia z wiary (Chrystus-zródło doświadczenia Kościoła).

I. BÓG NASZYCH OJCÓW I NASZYCH DZIECI. Na początku prawosławni mówią o swojej wierze przekazywanej z pokolenia na pokolenie. Tajemnicą jest trwanie

w świętej tradycji, która nie jest martwą literą ani zbiorem dogmatów. Jest żywą historią zbawienia i życiem w Duchu Świętym tak, aby wszyscy okazali się dziećmi Boga, żyjącymi w Bożym świetle wszystko błogosławiącej Trójcy (George S. Bebis). Dlatego ortodoksja Kościoła wspiera się na zachowaniu żywej wspólnoty z jej chrześcijańskimi początkami. Starochrześcijańskie liturgiczne wyznanie wiary jest wielką syntezą doświadczenia ortodoksji w wierze wyznawanej, celebrowanej i przeżywanej w codzienności (bp Maximos Aghiorgoussis).

II. ZANURZENI W ŚWIĘTY CZAS. Modlitwa jest najwznioślejszym doświadczeniem duszy człowieka, oddawanie czci Bogu – najgłębszym działaniem ludu Bożego. Według Wasilija W. Rozanova „Nie ma życia bez modlitwy. Bez modlitwy jest tylko szaleństwo i horror. Dusza prawosławia wyraża się w darze modlitwy”; w modlitwie – sakramencie obecności Pana – przeżywaniu czasu dnia codziennego, uświęceniu czasu danego przez Boga, oddawaniu czci Bogu (ks. Alciviadis C. Calivas). Modlitwa liturgiczna Kościoła obejmuje cykl uświęcenia czasu. W ogólne zagadnienia związane z prawosławnym rozumieniem kalendarza liturgicznego wprowadza nas Lewis Patsavos. Wielki Post jest czasem, w którym cały Kościół, w niebie i na ziemi, i całe stworzenie przygotowuje się do największego święta, pełnego chwały Zmartwychwstania Chrystusa. Głębię liturgii wielkopostnej, celebracji „światlistego smutku” odśpiewują teksty wyjęte z Triodionu Postnego. Odśpiewując sens codziennie zmieniających się treści, bp Dionizy Łukin odkrywa zdumiewającą głębię zawartej w nich mądrości, tak potrzebnej dla wynurzającej się z ciemności do światła duszy

Paschalna radość z „najbardziej upragnionego i zbawczego święta” – Paschy Chrystusa – źródła wszelkiego światła, życia duchowego i podstawy każdego autentycznego doświadczenia religijnego, jest podstawą najgłębszych przeżyć liturgicznych. Ponieważ, w odniesieniu do prawosławia, ciągle aktualne są słowa o. S. Bułgakowa: „Przyjdź i oglądaj, bo nikt nie pojmie Kościoła inaczej, jak przez doświadczenie, łaskę i uczestnictwo w jego życiu” bp Abel Popławski zwraca uwagę na teologiczne treści celebracji Świętej Paschy – Zmartwychwstania Chrystusa. Zamieszczone przekłady kanonów, zwłaszcza św. Jana z Damaszku i Wersety Paschy – z Jutrzní, są wielką pomocą w rozumieniu prawosławnej celebracji.

III. PIELGRZYMOWANIE KU BOGU. Świętość jest darem, który Bóg ofiarował człowiekowi poprzez Ducha Świętego. Świętymi są ludzie, którzy osiągnęli przeobóstwienie. O świętych Kościoła mówi George S. Bebis. Prawosławną tradycję życia monastycznego przedstawia bp Maximos Aghiorgoussis.

Jednym ze sposobów duchowego podróżowania jest wzywianie Imienia Bożego: „Panie Jezu Chryste, zmiłuj się nade mną grzesznym” Modlitwa Jezusowa poprzez całe pokolenia wiernych była jedyną drogą prowadzącą do wiecznego szczęścia. W spotkaniu prawosławia z Zachodem, w latach sześćdziesiątych, ten element bogactwa duchowości Wschodu wzbudził największe zainteresowanie. Czym wyjaśnić jej tak wielkie znaczenie i wpływ? Metropolita Sawa Hrycuniak wskazuje na prostotę

i elastyczność, celowość i pełnię, moc Imienia oraz duchową dyscyplinę stałego jej odmawiania.

Dopiero jednak odwołanie się do Biblii daje całościowy obraz ludzkiego pielgrzymowania. Jedność modlitwy i pracy wyjaśnia sens panowania człowieka nad ziemią i przez afirmację ich jedności może zakończyć się w Nowej Jerozolimie (abp Jeremiasz Anchimiuk).

IV ŚWIĘTE MISTERIA. Paschalny w charakterze i eschatologiczny w duchu kult prawosławny radośnie celebrytuje Królestwo Boże, które już przyszło. Moc Królestwa, doświadczana w Kościele, objawia się poprzez misteria (sakramenty). O spotkaniu Boga w sakramentach i życiu sakramentalnym pisze ks. Alciviadis C. Calvas, natomiast o teologii Eucharystii metropolita Sawa Hrycuniak.

V POSŁUGIWANIE W KOŚCIELE. Wśród różnorodności posług w Kościele kapłan otrzymuje specjalny dar duchowego „rodzenia” dusz ludzkich dla Królestwa Bożego. Dokonuje się ono na drodze jego eucharystycznej i pasterskiej posługi. O charyzmacie kapłaństwa sakramentalnego wypowiada się ks. Rościśław Kozłowski.

Swoistą formą odczytania charyzmatu kobiety w Kościele jest diakonia żony kapłana. Kim jest „prezbitera”, „matuszka”? Refleksje Izabeli Kochan mogą posłużyć za przyczynek do pogłębienia refleksji nad zagadnieniem celibatu i roli kobiety w posłudze Kościoła.

VI. TĘTNO WSPÓŁCZESNEGO ŻYCIA – jest wsłuchiowaniem się w znaki czasu. Odpowiedzią na problemy współczesności jest postawa prawosławia wobec kwestii moralnych. Małżeństwo, problemy dotyczące sfery seksualnej, eutanazja, prawa człowieka, polityka – to tylko niektóre wyzwania współczesności wobec starej, chrześcijańskiej wizji świata. Bogaty wybór problematyki prezentuje ks. Stanley Harakas.

Kościół nie może stać się tylko „przekaznikiem” orędzia jakichkolwiek ruchów czy partii. Jednakże zaangażowanie prawosławia w ochronę środowiska naturalnego jest jednym z najbardziej pozytywnych wydarzeń ostatniego czasu. *Prawosławie a ochrona środowiska naturalnego*, autorstwa Elizabeth Theokritoff, to swoisty zarys ekologii w perspektywie biblijnej. Autorka zwraca uwagę na duchowy problem człowieka i jego środowiska. Pytanie: „kto jest moim bliźnim w tej globalnej wiosce?” prowokuje do powrotu chrześcijaństwa do biblijnej antropologii.

VII. PIĘKNO W SŁUŻBIE ZBAWIENIA. O zbawczym doświadczeniu piękna przekonuje bogaty wybór tematów: pochodzenie i znaczenie ikon (Kurt Weitzmann), sztuka i architektura prawosławna (John Yiannias), architektura świątyni prawosławnych w Polsce (Aleksander Grygorowicz), bizantyńska muzyka cerkiewna i śpiew liturgiczny w Kościele prawosławnym w Polsce (Włodzimierz Wołosiuk).

VIII. SŁOWO O CZASIE MINIONYM – to próba zrozumienia naszego czasu i czasu naszych ojców. Ten ostatni segment zagadnień dotyka problemów tożsamości polskiego prawosławia z ortodoksją wschodnią i ziemiami Rzeczypospolitej. Stąd nie mogło zabraknąć zarysu dziejów prawosławia (Aristeides Papadakis), dziejów obrządku słowiańskiego w południowej Polsce (Rościśław Żerelik) i dziejów prawosławia

w dawnej Rzeczypospolitej 1596-1918 (Antoni Mironowicz) i w XX wieku (Grzegorz Kuprianowicz). Na szczególną uwagę zasługuje obecność opracowania *Tradycja kijowska w prawosławiu polskim* znakomitego badacza kultury, znawcy problemu i teologa, prof. Aleksandra Naumowa. Obecność owej cennej publikacji w niniejszej monografii jeszcze bardziej wzmacnia ekumeniczne i kulturotwórcze walory omawianego dzieła.

Sama prezentacja zagadnień poruszanych w publikacji zapowiada ogromne bogactwo treści. Odpowiednio wkomponowane i ujednoczone pod względem literackim są kopalnią wiedzy o różnorodności myśli i uczuć naszych prawosławnych braci. Jednym z zabiegów, które mają uczynić książkę bardziej przystępną dla ogółu odbiorców, była decyzja Redaktorów o opuszczeniu przypisów. Jest to sprawa dyskusyjna. Z jednej strony czyni to tekst bardziej klarownym, ale w wielu przypadkach mile widziane byłyby wskazówki, odnośniki do zagadnień opracowanych szerzej w innych publikacjach, np. w polskojęzycznej literaturze przedmiotu, prezentowanej w bibliografii, która dołączona została na końcu książki. To w znacznej mierze wzbogaciłoby zakres problematyki zasygnalizowanej w poszczególnych blokach tematycznych, a których treści nie wyczerpują zamieszczone opracowania. Myślę, że wielce pomocnym we wszechstronnym wykorzystaniu książki byłby indeks poruszanych zagadnień.

Mimo różnych niedociągnięć monografia *Prawosławie. Światło wiary i źródło doświadczenia* przez swój kulturotwórczy i cywilizacyjny aspekt jest dziełem wyjątkowym, o wyraźnie zaakcentowanej perspektywie ekumenicznej. Jest wielką pomocą dla głębszego zrozumienia i pojednania dwóch tradycji jednego chrześcijaństwa. Ponadto ów prawosławny „elementarz” jako książka dla wszystkich może służyć za podręcznik akademicki, pomoc katechetyczną, lekturę duchową i być podręczną encyklopedią dla chrześcijan różnych wyznań i tradycji. Szczególnie dla rzymskokatolików jest swoistą formą objawienia Chrystusa w siostrzanej tradycji Wschodu. Na płaszczyźnie ekumenicznej, zwłaszcza środowiska Rzeczypospolitej, jest owocem 35-letniej edukacji poprzez promieniowanie na nasz kraj ducha teologii Paula Evdokimowa. Jest miłą niespodzianką – 35 lat od ukazania się edycji polskiej *Prawosławia* Teologa znad Sekwany obok dzieła Mistra można umieścić *Prawosławie. Światło wiary i źródło doświadczenia*, owoc pracy uczniów i spadkobierców idei Teologa, humanisty i pasjonata ekumenicznej otwartości tradycji na potrzeby współczesnego świata.